

Élő kulturális örökség a Mátra északi lábánál

A Heves Megyei Honismereti Egyesületben a tagokkal találkozáskor gyakori téma közöttünk: vajon azt az örökséget, amelynek feltárását, megismerését és megismertetését oly fontosnak tartjuk, hogyan is éltetik manapság? A megyében is vannak jó és aggasztó jelenségek, mint ahogyan hazánk más tájain is. A megyei egyesület tagsága júniusban autóbusszal Parádsasvárra és Parádra látogatott. Az előbbi település szélén a Károlyiak egykori kastélya fogadott, amely gyönyörűen felújítva igazán szemet gyönyörködtető látvány. A XX. század során az épületkomplexum többször volt siralmas állapotban. A két világháború között is, majd a rendszerváltás után. A mai kiváló állapotát az 1990-es évek végén történt átépítésnek köszönheti, amikor is szállodai funkciót kapott a szocializmus idején gyermeküdülőnek is használt épület.

A kastély mellett elhaladva tárult elénk a falu látképe, közepén az ipari rommal, ami a szépen gondozott kastélyszálló után óriási kontrasztot jelentett. A II. Rákóczi Ferenc által 1708-ban alapított és közel három évszázadon át működött üvegyár Magyarország egyik legrégebben termelő üzeme volt. 2005-ben állt le a termelés és a következő években a be rendezéseket is teljesen leszerelték, mára már csak az épületek dűledező romjai csúfítják a gyönyörű környezetben fekvő település magját.

Arra voltunk kíváncsiak, hogy megőrizhető-e a generációkon keresztül öröklődött tudás. Az üvegyárban, fénykorában 600 fő dolgozott, akik nemcsak Parádsasvár, hanem a környező falvak lakosságából kerültek ki. Felhagytak-e mesterségükkel az üvegfúvók, üvegcsiszolók, üvegfestők? Többségük igen. A fiatalok közül sokan elmentek, más szakmákban keresték a boldogulást, de olyanokról is hallottunk, akik megmaradtak az üvegszakmában, de külföldön, például Skandináviában tudtak csak ebben érvényesülni. Szerencsére minden területen találtunk ma is dolgozó szakembereket, igaz, a termelés volumene nem mérhető már az egykori üvegyárhoz.

Első utunk a parádsasvári üvegmanufaktúrába vezetett. Hasonlóan az egykori gyárhoz, itt is szívesen fogadják a látogatókat, csoportokat és bemutatják a különböző termékek elkészítését. Nagyon látványos, ahogyan az üvegfúvó az izzó masszából poharat vagy éppen kancsót készít.

Házi Tibor és Rénes György üvegtervezők még 1973-ban kezdték meg egy saját kísérleti manufaktúra építését olvasztókemencével és hűtőkemencékkel. A korszak nem kedvezett a vállalkozásoknak, így a felépült üvegyártó manufaktúra beindítására nem került sor az építők életében. Szerencsére Rénes György fia, dr. Rénes Marcell fontosnak tartotta az atyai örökség továbbvitelét és az üvegyár leállításának évében, 2005-ben Berényi Zsolttal kft.-t alapított és elindította a manufaktúrát.

Az üvegcsiszolók számára sem kínálkozott más lehetőség a településen a gyárbezárás után, ha szakmájukban, helyben szerettek volna tevékenykedni, mint a vállalkozás. Azok a családok jártak az élen, amelyekben szinte mindenki a megszűnt gyárhoz kapcsolódott, ott dolgozott egykor. Az egyesület tagjaival két családot kerestünk fel, nagyon szívélyesen fogadtak és mutatták be munkájukat és termékeiket. Kovács László üvegcsiszoló kristálypoharak csiszolását mutatta be, szerencsére az ő fia is folytatja a mesterséget. Felesége a gyárban hajdanán üvegfestőként dolgozott, az ő édesapja, Kinczel Károly pedig a gyár igazgatója volt. Sok helyi családdal találkoztunk, amelyekben generációk kötődtek az

üveggyártáshoz. Nagy probléma, hogy nincs már szakképzés, hiszen ez hajdanán a gyakorlólhelyekre épült rá és épp ezek az üzemek tűntek el.

Az üvegcsiszolók a szakma kihalásának veszélyéről beszéltek. Pedig csiszolás is 1803-óta van jelen a településen, ekkortól készültek ugyanis csiszolt ólomkristályok a sasvári gyárban. Gál István műhelyét is felkerestük, ahol a feleség és a fiuk is a szakmában dolgozott. A problémák ellenére jó volt látni, hogy még él az üvegművesek három évszázados hagyománya és, ha kis számban is, de vannak fiatalok, akik szüleikkel együtt dolgozva talán a jövőt is jelenthetik.

A szomszédos Parád községben nagyon fontosnak tartják a palóc hagyományokat. Az önkormányzat három bemutatóhelyet, kiállítóhelyet is üzemeltet. Valamennyit felkerestük a honismereti egyesülettel. A Tájházban a tradicionális palóc életmódhoz kötődő tárgyakat láthattuk, amelyeket a helyi nyugdíjas klub tagjai a millennium évében gyűjtöttek. A szoba berendezési tárgyaitól a kenderfeldolgozás eszközein át a viseletekig tekinthettük meg a hagyományos paraszti életmód tárgyait.

Bár sokak számára ismert volt a Palóc ház, mert korábban már jártak itt, mégis többen kifejezetten kérték, hogy ne maradjon ki a látogatásból. Különleges milió, környezet veszi körül az ide látogatót. A műemlékként nyilvántartott és jelenleg tájházként üzemelő parádi Palóc ház Heves megye legrégebbi, napjainkban is álló népi lakóháza, amelyet a Néprajzi Múzeum javaslatára vásároltak meg. Az épület a XVIII. század végén épült, körülbelül akkor, amikor az egri Líceum építését befejezték. A rekonstrukciót, felújítást követően az 1963-as megnyitásától a Heves Megyei Múzeumi Szervezet kiállítóhelyeként üzemelt. Amikor utolsó tulajdonosa, Sila Rozi mama eladta a múzeumnak, több ponton természetesen már nem a XVIII. század végi állapotot mutatta. Épületkutatás kezdődött, és a szobában megtalálták a tüzelőberendezés építéskori használatának nyomait, amely nemcsak ezt a házat, hanem egykor a palóc háztípus elterjedési területét is jellemezte.

A Mátra–Bükk vidékén és északi előterében, a palócok lakta területen a szobában építették a tüzelőberendezést, amelyet a helyiségen belülről fűtöttek és a füstöt is a szobába eresztették. A XVIII. században vált általánossá a kemence nyílása, *szája* fölé épített szikrafogó, füstelvezető vagy *kürtő*, amellyel a szobát ugyan füstmentesítették, de ez nem a szabadba, hanem a kémény nélküli padlásra vezetett. A lakóház egyetlen fűtött helyisége ekkor a szoba volt, így a lakó- és munkatér funkcióját egyaránt betöltötte. A kürtő egyik oldala a belső tüzelésű kemence szájánál támaszkodott. Alakja hengeres vagy négyzetes volt.

Az előbbi rekonstrukcióját láthatjuk ma a parádi Palóc házban, az utóbbiról Herman Ottó ostorosi beszámolója és rajza maradt fenn. A XX. század közepén végzett felmérések már csak a padlásra vezető elfalazott lyuk formájáról tudósítanak – kerekről Abasárról, négyzetesről Gyöngyöspatáról –, amelyek jelzik a szerkezet egykori formáját. Az általánosan ismert *kürtő* elnevezés mellett Gyöngyöspatán a *kinolin*, Bekölcén, Parádon a *cseresnyek*, Sirokon az *anyó* szavakat használták.

A Mátra-vidéki palócok a XVIII. századig házaikat fából építették. Bakó Ferenc bukkantra arra a forrásra, amely a palóc háztípus falazatának zsilipeltszerű faszervezetről való megváltozását magyarázza. 1772-ben helytartótanácsi rendelet írta elő, hogy „Az országnak azon részein, ahol az épületeket fából emelik, az alattvalók, ahol csak lehet, házaik falát szilárd anyagból (például kőből) vagy ha nem, nyers agyagból építsék. A földesurak épületfát csak tető, ajtó és ablak céljára adjanak ki.”¹ Ezt megelőzően zsilipeltszerű falazatokat használtak ezen

1 Bakó Ferenc: A hagyományos lakóház és etnikai jellemzői. In: Bakó Ferenc (szerk.): Palócok. III. Heves Megyei Múzeumok Igazgatósága, Eger. 1989. 685.

Az egyesület tagjai a Palóc ház előtt

a vidéken. A rendelet eredményeként már nem épültek új faházak, ezért pusztulásukkal az épületállományon belüli arányuk egyre csökkent. Az 1910. évi népszámlálás szerint Heves megyében 0,8% volt a faházak részaránya, ami 374 házat jelentett.² Utoljára az 1930-as népszámlálásnál tapasztalhatjuk a csökkenő arányszámot, mert ezt követően már meg sem jelent a népszámlálás adatsorában.

A parádi Palóc ház falkutatásai azonban rámutattak arra, hogy a háromsejtű épület kamrája eltérő, mégpedig vályog építőanyagból készült. A háznak ez a része későbbi, a kamra funkciója a palócoknál jelentősen eltért az ország más területein tapasztalt tároló funkcióhoz képest. Itt ugyanis a nők és a gyermekek hálóhelyeként szolgált. Nagy hatással volt a látogatás az egyesület tagságára is. Jó volt hallani, hogy milyen nagy számban fogad látogatókat az épület, amely az egykori palóc életforma egyik legismertebb bemutatóhelye.

Parádi látogatásunk Asztalos Johák fafaragó kiállításában zárult. A palóc fafaragómeszter hagyatékát 2006-ban vásárolta meg a helyi önkormányzat. A szobrok a tradicionális palóc életformának állítanak emléket. Táblaképsorozaton mutatja be például a hagyományos földművelés fontosabb eseményeit a szántástól a cséplésig, de palóc lakodalmi jelenségeket is láthattunk.

A bemutatóhely egy szobájában időszakos kiállításokat is fogadnak, sokszor szintén a palóc hagyományokhoz kapcsolódóan. Parádon hímzőszakkör is működik, és sok progra-

² A magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. 42. kötet. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Athenaeum, Budapest. 1912. 49.

mot szerveznek a palóc örökség bemutatására. A megyei egyesület titkára, Somfai Tiborné évtizedeken át tanítóként dolgozott a településen, egykori diákjaival is találkozva jó érzéssel nyugtázta, hogy sokan érzik fontosnak a hagyományok ápolását, melyhez az ő munkája is hozzájárulhatott.

A tanulmányutak szerepét nagyra értékeljük, mert tagtársaink első kézből hallhatják, láthatják, hogy milyen nehézségekkel, problémákkal küzd a honismeret, hagyományörzés egy-egy adott térségben és természetesen megismerhetik az elért eredményeket is. A tapasztaltak alapján jobban végig tudják gondolni saját és egyesületi tevékenységüket, mi az, amivel jobban segíthetik kulturális örökségünk megmaradását.

Veres Gábor

Gondolatok a Szántódi Regionális Honismereti Találkozó után

Jelen sorok írója mint a Somogy Megyei Honismereti Egyesület tagja is kapott a fenti című találkozóra meghívást. Nagy várakozással tekintettem a szakmai nap elé, mert május 30-án egy ragyogóan szervezett összejövetelre invitált egy korábbi meghívó Mesztegyőre, a somogyi honismereti mozgalom egyik bölcsőhelyére. Itt *Az I. világháború emlékezete* című konferencia szervezői és előadói tették emlékezetessé a napot.

Ezekkel a gondolatokkal indultam június 20-án reggel a gyülekezőhelyre, jóval korábban a szokásosnál. Feleségem még mondta is, hogy ráérsz elindulni, nem késel el. Biztos lesznek ott társak a kisbusz indulásáig, majd jót beszélgetünk – mondtam. Kaposváron, a Dózsa György utcán haladva egy pillantást vettem az elhagyatott Kunffy-ház gyönyörű kovácsoltvas, a tulajdonos K A (Kunffy Adolf, Kunffy Lajos festőművész apja) monogramjával ellátott kapujára. Aztán a már az épülő színház előtt jártam. Örömmel fedeztem fel, hogy az építetők, figyelemfelhívás szándékával, színház történeti eseményekkel írták tele az építkezés területét leválasztó paravánokat. Innen is lehet tudni, hogy Bartók Béla, Kodály Zoltán, sőt, Klebelsberg Kunó is tartott előadást a falak között. Aztán még ökölvívó-mérkőzés színhelye is volt a színház. Ez is honismertetés, és gondolatban máris gratuláltam az ötletgazdának. No, meg magamnak is a korai indulásért, hogy volt időm végigolvasni az ismeretterjesztő molinókat. Mivel gyalog ritkán járok erre, már megérte jelentkezni erre az útra. A főszervező, Gálné Jáger Márta jóvoltából a kellemes egy órányi buszozás után aztán be is bizonyosodott feltevésem.

Házigazdáink Szántódon, a Pálóczi Horváth Ádám Közösségi Ház és a Tüskés Tibor Községi Könyvtár vezetői, Balogh Józsefné Zsuzsa és Maurer Teodóra kávéval, üdítővel, pogácsával, de leginkább nagy szeretettel és sok információval fogadtak bennünket.

Gálné Jáger Márta köszöntő és köszönő szavai szóltak a hallgatósághoz és a házigazdákhoz, akikben erősítette a hitet, hogy munkásságukkal nagy szolgálatot tesznek a szűkebb, tágabb közösségük javára. A jelenlevők között több, kutatásaik eredményét kötetben, vagy kötetekben megjelentető szerzőt is tisztelhattunk, közöttük az első előadóként jelzett Maurer Teodórát, de előbb még Vízvári Attila, Szántód polgármestere is szólt a közönséghez. Köszöntőjéből megtudhattuk, hogy nem csak jó gazdája a településnek, hanem pártolója és aktív részese is Szántód idegenforgalmi és kulturális életének.